

Вербіцька Мар'яна Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права юридичного
факультету Тернопільського національного
економічного університету

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ОСІБ, ЩО МОЖУТЬ ЗВЕРТАТИСЯ ДО СУДУ ПРО ВИДАЧУ СУДОВОГО НАКАЗУ

Побіжно досліджено співвідношення права на судовий захист та права на звернення до суду із заявою про видачу судового наказу. Визначено суб'єктний склад осіб, які можуть подавати заяву про видачу судового наказу. Проаналізовано гарантії прав заявника та боржника у наказному провадженні.

Ключові слова: звернення про видачу судового наказу, заявник, стягувач, цивільна процесуальна правосуб'єктність.

Вербицкая М. В.

Субъектный состав лиц, которые могут обращаться в суд о выдаче судебного приказа

В статье бегло исследуется соотношение права на судебную защиту и права на обращение в суд с заявлением о выдаче судебного приказа. Обозначен субъектный состав лиц, которые могут подавать заявление о выдаче судебного приказа. Проанализированы гарантии прав заявителя и должника в приказном производстве.

Ключевые слова: обращение о выдаче судебного приказа, заявитель, взыскатель, гражданская процессуальная правосубъектность.

Verbitska M.

Subject composition of persons who may apply to the court for a court order

The article briefly explored the correlation of right to judicial protection and right to appeal to the court with the application for writ. The subject composition of persons who may apply for issuance of writ is determined. The rights secured by the applicant and the debtor in the acting proceedings are analyzed.

Keywords: Appeal about delivery of a court order; declarant, recoverer; civil procedure personality.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] було розширено перелік осіб, які можуть звертатися до суду із заявою про видачу судового наказу. Це питання потребує наукового аналізу, оскільки впливає на ефективність та реальність судового захисту порушених чи оспорюваних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у наказному провадженні.

Останні дослідження та публікації. Окремі аспекти застосування наказного провадження були предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних процесуалістів.

Зокрема, серед російських науковців, які зробили внесок у розвиток регламентації інституту судового наказу, можна відзначити Ю. Ю. Грібанова, С. Загайнову, В. Решетняка, І. Черних, М. Черьоміна тощо. Суб'єктному складу осіб, які можуть ініціювати наказне провадження, з-поміж українських процесуалістів приділяли увагу Д. Луспенник, О. Угриновська, С. Фурса, С. Щербак тощо. Однак з огляду на останні зміни до розділу ЦПК України про наказне провадження це питання однозначно потребує додаткового дослідження.

Метою статті є аналіз та дослідження правових засад звернення до суду щодо видачі судового наказу з точки зору кола осіб, які наділені таким правом, мети їх участі у наказному провадженні, представницьких засад такої участі, доцільності та універсальності відповідних процесуальних норм.

Виклад основного матеріалу. Право на звернення про видачу судового наказу тісно пов'язане з правом на судовий захист загалом. У цивільній процесуальній літературі викладено кілька точок зору на питання про зміст поняття «право на судовий захист».

Одні автори право на судовий захист розглядають як суб'єктивне матеріальне право, тобто право на отримання захисту, шляхом реалізації котрого є право на звернення за судовим захистом. Інша група вчених доречно розглядає право на судовий захист у двох аспектах: як право на звернення за захистом і як право на отримання захисту. Право на судовий захист розглядають як ширше поняття порівняно з категоріями «право на звернення за судовим захистом» і «право на отримання судового захисту» [1, с. 11].

У науці цивільного процесуального права дослідження проблеми права на захист у загальнотеоретичному аспекті зводять переважно до розгляду питання про право на позов [2, с. 176]. На наш погляд,

переконливою є думка, що «право на позов» і «право на судовий захист» – співвідносні категорії, з яких «право на судовий захист» є ширшим за змістом поняттям, аніж «право на позов», оскільки воно охоплює не лише позовне судочинство, а й інші види цивільного судочинства. Право на звернення за судовим захистом може становити як право на пред'явлення позову, так і право на звернення із заявою про видачу судового наказу. Право на отримання судового захисту може охоплювати як право на задоволення позову, так і право на отримання судового наказу.

Право на звернення до суду про видачу судового наказу ґрунтується насамперед на диспозиції ст. 3 ЦПК України. Ця стаття передбачає право всіх фізичних і юридичних осіб на захист у суді своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а також право уповноважених органів та осіб захищати в суді інтереси інших осіб, державні чи суспільні інтереси у випадках, встановлених законом.

Умовами реалізації права на звернення до суду із заявою про видачу судового наказу є такі:

- наявність цивільної процесуальної правосуб'єктності в заявника;
- пред'явлена вимога передбачена ст. 96 ЦПК України;
- із заяви і поданих документів не вбачається спір про право;
- зміст пред'явленої вимоги полягає у стягненні грошових коштів.

Висловлювалася думка, що волевиявлення особи, якій належить право вимоги, щодо звернення до суду про видачу судового наказу також є однією з умов реалізації вищевказаного права [3, с. 494–495]. Однак ми вважаємо таку точку зору неправильною, оскільки реалізація права на захист шляхом звернення до суду сама завжди є волевиявленням фізичної чи юридичної особи.

Реальність судового захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб безпосередньо залежить від строків його надання, затягування ж судового розгляду в умовах постійної інфляції робить захист неефективним, а нерідко й формальним. Таким чином, основна функція наказного провадження – насамперед оперативний та ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та інтересів особи із забезпеченням усіх принципів цивільного судочинства.

Суб'єктами наказного провадження при поданні заяви про видачу судового наказу є заявник, який після відкриття наказного провадження змінює свій статус, і він стає стягувачем, та боржник.

І заявник, і боржник у наказному провадженні мають бути наділені цивільною процесуальною дієздатністю. Відповідно до ст. 29 ЦПК України цивільну процесуальну дієздатність мають фізичні особи, які досягли вісімнадцятирічного віку, а також юридичні особи. Проте досягнення повноліття – це не єдина підстава, з якою пов'язується виникнення повної цивільної процесуальної дієздатності фізичної особи. Ця сама ст. 29 ЦПК передбачає, що в разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільну процесуальну дієздатність з моменту реєстрації шлюбу.

Варто зазначити, що неповнолітня особа, яка досягла шістнадцятирічного віку і працює за трудовим договором, може бути наділена повною цивільною дієздатністю відповідно до ст. 35 Цивільного кодексу України. А неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ЦК, надано повну цивільну дієздатність, набуває також цивільної процесуальної дієздатності. Таке правило відіграє велику роль у застосуванні наказного провадження, оскільки однією з категорій суб'єктів звернення про видачу судового наказу є працівники, яким не виплачують нараховану заробітну плату.

ЦК України передбачає й інші підстави надання повної цивільної дієздатності, що тягне за собою цивільну процесуальну дієздатність.

Ініціатором відкриття наказного провадження є заявник. Таким чином він і реалізує одну з найважливіших диспозитивних правомочностей – право на звернення за судовим захистом.

Відповідно до ЦПК РФ заява заявника має пріоритетне право на спрощену процедуру, оскільки норми цивільного права закріплюють презумпцію вини боржника, який не виконав у встановлений договором чи законом строк певні зобов'язання або не здійснив необхідні дії на користь кредитора [4, с. 78].

Ця презумпція створює зовнішню безспірність вимоги уповноваженої особи, тому і є доцільною, не вирішуючи спору про право, вона просто змушує боржника до здійснення виконання. Презумпція його вини оспорювана, але в такому разі ініціатива повинна виходити вже від зобов'язаної особи, яка має право висунути заперечення проти пред'явленої до неї вимоги і вимагати розгляду справи в загальному позовному порядку.

Судовий наказ забезпечує насамперед захист інтересів кредиторів найчастіше в зобов'язальних правовідносинах кредитор-боржник. Тобто кожна вимога, що підлягає судовому захисту в порядку наказного провадження, може бути також предметом позову (у випадку скасування судового наказу). Але не на кожну підтверджену документом вимогу, що підлягає судовому захисту, може бути видано судовий наказ.

Від імені заявника із заявою може звернутися його представник. Раніше це правило впливало лише із ст. 98 (де йдеться про те, що заява підписується заявником або його представником).

Однак законодавець 7 липня 2010 р. [1] вніс відповідні зміни до ч. 2 ст. 95 ЦПК і включив до неї правило про те, що із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Йдеться про органи та осіб, які передбачені у ст. 45 ЦПК. До таких суб'єктів належать Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи (наприклад, об'єднання громадян, професійні спілки, об'єднання споживачів).

Повноваження представника мають бути належним чином оформлені (ст. 38–44 ЦПК України). Наприклад, якщо заяву про видачу судового наказу подає адвокат, то на підтвердження своїх повноважень він може пред'явити ордер, виданий відповідним адвокатським об'єднанням, або договір про надання правової допомоги, укладений із особою, яку представляє. Документи, що посвідчують повноваження представників, передбачені ст. 42 ЦПК України (довіреність фізичної або юридичної особи, документи, що посвідчують службове становище і повноваження керівника юридичної особи, свідоцтво про народження дитини або рішення про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна).

Якщо в матеріальному зобов'язальному правовідношенні відбулося правонаступництво (відступлення права вимоги, переведення боргу тощо), кредитором стає правонаступник, оскільки до нього переходить право вимоги.

Якщо ж вести мову про правило ч. 2 ст. 95 ЦПК України, то слід зазначити, що конструкція ст. 45 ЦПК охоплює випадки так званого представництва в силу займаної посади та надання законом права діяти на захист прав інших осіб, коли закон не поєднує повноваження на ведення процесу і наявність матеріального права.

Так, серед прав Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини стаття 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» у п. 10 передбачає право звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини й громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити особисто. Таку свою діяльність Уповноважений здійснює на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників.

«Де-юре» законодавство не заперечує участь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в наказному провадженні, проте «де-факто» вимоги, які є предметом розгляду в спрощеному провадженні, навряд чи можуть бути підставою для вступу в цивільний процес даної посадової особи.

Найбільш характерними прикладами участі органів місцевого самоврядування у цивільному процесі є звернення до суду органів опіки та піклування на захист малолітньої, неповнолітньої особи. Серед органів державної влади, які можуть виступати представниками в цивільному судочинстві, можна відзначити Державне агентство з авторських та суміжних прав, Управління захисту прав споживачів та їх територіальні підрозділи тощо.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть брати участь у наказному провадженні з метою допомогти заявникові забезпечити захист його охоронюваного законом інтересу. Наприклад, ми вважаємо, що органи захисту прав споживачів можуть представляти інтереси споживачів, коли йдеться про відшкодування вартості товару неналежної якості окремій особі, якщо раніше було ухвалено рішення за позовом про захист прав невизначеного кола осіб.

Проте слід зазначити, що передувати вступу в процес зазначених органів має відповідна заява заінтересованої особи, звернена до цих органів і посадових осіб.

Що стосується об'єднання громадян, то воно може звертатися до суду в інтересах своїх членів, якщо в його установчому документі зазначено, що метою діяльності об'єднання є захист законних прав та інтересів його членів, в тому числі в суді. В такому разі заявником вважатиметься член об'єднання громадян, а саме об'єднання – його представником. До заяви про видачу судового наказу, крім документів, які підтверджують вимоги заявника, мають додаватися документи, що підтверджують членство заявника в об'єднанні громадян та нотаріально посвідчена копія установчих документів даного об'єднання.

Однак, на нашу думку, у наказному провадженні з вище перелічених органів та осіб інтереси заявників найчастіше представлятиме прокурор.

Згідно з п. 2 ст. 121 Конституції України на прокуратуру покладено, зокрема, представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Загальні підстави участі прокурора в суді визначені ч. 2 ст. 36–1 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. Підставою

представництва в суді інтересів громадянина, наприклад, може бути його неспроможність через фізичний чи матеріальний стан або з інших причин самостійно захистити свої порушені або оспорювані права тощо.

Особливо актуальною виглядає участь прокурора у наказному провадженні з огляду на правила, визначені Наказом Генерального прокурора України від 29 листопада 2006 р. № 6 «Про організацію представництва в суді інтересів громадянина або держави та їх захисту при виконанні судових рішень», які полягають у тому, що серед пріоритетних напрямків представницької діяльності прокурорів у суді зазначаються захист трудових прав громадян, захист державних інтересів, котрі стосуються бюджетних коштів. Такі напрямки представництва, безумовно, суміщаються з наказним провадженням і можуть бути у ньому застосовані.

О. Севрук, досліджуючи питання участі прокурора в наказному провадженні, на наш погляд, доречно зазначила, що до заяви прокурора, поданої в інтересах громадянина, слід додавати копію звернення цієї особи до прокуратури з проханням захистити її порушені права. Заяву підписує прокурор, а в разі підписання заяви про видачу судового наказу виконувачем обов'язків прокурора до матеріалів слід додавати наказ про покладення на нього виконання цих обов'язків [6, с. 70].

Якщо заяву подає прокурор в інтересах іншої особи, то він виступає як заявник лише в процесуальному значенні, тому статусу стягувача не набуває. Стягувачем у такому випадку є особа, в інтересах якої прокурор звернувся до суду, і судовий наказ як кінцевий акт правосуддя видають на користь саме цієї особи. Оскільки в більшості випадків стягувачі самостійно отримують судовий наказ, то прокурори, які звернулися до суду із заявою про видачу такого наказу, можуть бути непоінформованими про результати розгляду їх заяв.

Із метою недопущення таких ситуацій прокурорам, на думку О. Севрук, необхідно в заяві про видачу судового наказу порушувати клопотання щодо повідомлення прокурора про результати розгляду. В разі ненадходження згаданої інформації протягом тривалого часу слід проводити звірки з судом або скеровувати відповідні запити. У будь-якому разі питання своєчасного розгляду заяви про видачу судового наказу має бути на контролі у прокурора, який із нею звернувся [6, с. 71–72].

Одночасно в науковій літературі висловлена позиція щодо неможливості представництва інтересів заявника у наказному провадженні взагалі (В. Решетняк, І. Черних [7, с. 63–64]). Її обґрунтовують тим, що судовий наказ завжди повинен базуватися на вимогах, викладених лише матеріально заінтересованою особою.

Однак нам така позиція видається не зовсім обґрунтованою і ми не поділяємо її.

Переваги наказного провадження порівняно з позовним є очевидними, оскільки, наприклад, для юридичної особи мінусами позовного провадження будуть: сплата судового збору, витрати на кваліфіковане представництво у суді (адвокат чи юрист підприємства), витрати на експертизу тощо. Усе це важким каменем лягає на «плечі» підприємства, особливо, якщо воно є малим. Подавши заяву про видачу судового наказу, юридична особа зекономить не тільки кошти, а й час.

Економія коштів та часу, безумовно, є перевагою й для фізичних осіб. Особливо, на наш погляд, це відчуватиметься, коли із заявою про видачу судового наказу звертатимуться працівники про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, оскільки у випадках несвоєчасної виплати заробітної плати оперативність вирішення справи є найважливішою умовою для забезпечення прав працівника.

Незважаючи на переваги наказного провадження, треба дослідити, чи гарантовані права сторін у спрощеному судочинстві. Ми вважаємо, що наказне провадження містить достатньо цивільних процесуальних гарантій ефективного захисту прав стягувача та боржника й охорони їхніх юридичних інтересів. Правовий регламент судового наказу дає змогу швидко та в повному обсязі задовольнити вимоги стягувача за умови їх правильного формулювання і доказування. У випадку відмови у відкритті наказного провадження в заявника зберігається процесуальне право на захист порушеного права у позовному провадженні. Крім того, стягувачу надається право оскаржити у суді другої інстанції ухвалу про відмову в відкритті наказного провадження.

Інструкція з діловодства в місцевому загальному суді від 27.06.2006 р. № 68 містить правило, відповідно до якого у разі постановлення суддею ухвали про відмову у відкритті наказного провадження копія цієї ухвали невідкладно надсилається рекомендованим поштовим відправленням із зворотною розпискою про його одержання заявникові разом із самою заявою про видачу судового наказу та всіма доданими до неї документами.

Цивільні процесуальні гарантії прав та інтересів боржника забезпечуються насамперед зобов'язанням судді невідкладно (не пізніше наступного дня) проінформувати боржника про видачу судового наказу. Крім того, боржнику надають десять днів із дня отримання копії судового наказу, копій заяви стягувача та доданих до неї документів для подання заяви про його скасування. Таким чином, права як стягувача, так і боржника надійно захищені у наказному провадженні.

Висновки. На наш погляд, майбутнє вітчизняного цивільного процесу – за спрощеними процедурами, в яких насамперед повинні поєднуватися оперативність та скорочений розгляд справи з максимальним дотриманням принципів цивільного судочинства. Одним з прикладів такого симбіозу є наказне провадження, яке нині ефективно застосовується, завдяки чому законодавцю вдалося частково вирішити проблему завантаженості суддів у загальних судах загальної юрисдикції.

Література

1. *Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>.*
2. Зорин Н. А. *Право на захисту порушених прав держателя векселя / Н. А. Зорин // Юрист. – 2001. – № 2. – С. 10–18.*
3. Чечот Д. М. *Гражданская процессуальная форма, процессуальные нормы и производства / Д. М. Чечот // Юридическая процессуальная форма : теория и практика. – М. : Юрид. лит., – 1976. – С. 176–181.*
4. *Цивільне процесуальне право України : підручник / [за заг. ред. С. С. Бичкової]. – К. : Атіка, 2009. – 760 с.*
5. Борисова Л. В. *Принцип разумности в российском гражданском процессе / Л. В. Борисова. – М. : ЮНИТИ, 2008. – 95 с.*
6. Севрук О. *Правовой статус прокурора в наказному провадженні / О. Севрук // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8 (62). – С. 67–73.*
7. Решетняк В. И. *Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе : пособие / В. И. Решетняк, И. И. Черных. – М. : Юридическое бюро «Городец», 1997. – 86 с.*